

1. Vaatetus, pukeutuminen ja muoti – ero ja erottamattomuus

Ritva Koskennurmi-Sivonen

Vaatetus, pukeutuminen ja **muoti** ovat sanoja, jotka voivat esiintyä yleis- ja ammattikielessä sekä tieteellisessä tekstissä synonyymeina, mutta niiden käytöllä voidaan tähdätä myös ilmiöiden ja käsitteiden erotteluun. Äidinkieltä puhuttaessa ajatellaan harvoin tietoisesti sanojen tarkkaa merkitystä. Sanoja käytetään, niin kuin ne on asiayhteyksissään opittu. Tekstin kirjoittaja sen sijaan usein herkistyy ajattelemaan oikeakielisyyssnäkökohtia. Tieteellisen tekstin kirjoittaja joutuu lisäksi ajattelemaan sanojen käsitteellistä kantavuutta.

Kielestä toiseen käännettäessä ei ole olemassa täsmällisiä synonyymeja. Erityisalojen termistössä sanoilla on usein täsmällisempi ja hiukan erilainen merkitys kuin yleiskielessä. Vaatetusta, pukeutumista ja muotia koskevaa kirjallisuutta on tarjolla erittäin runsaasti. Suurin osa siitä on kirjoitettu englanniksi. Esimerkiksi monet ranskankieliset alkutekstit leviävät myös englanninkielisinä käännöksinä. Niiden lukeminen sujuu nykyään useimmilta suomalaisilta, mutta kuinka käy äidinkielellä kirjoittaminen? Tässä artikkelissa tarkastelen yleis- ja ammattikieltä, sanakirjamääritelmiä ja tieteellistä tekstiä sekä vertaan suomen- ja englanninkielisiä ilmaisuja. Ensimmäinen artikkeli toimii myös johdantona koko kirjan teemoihin ja eri kirjoittajien teksteihin.

Vaate, vaatteet, vaatetus

Suomen kielen perussanakirjan mukaan **vaate**-sanan ensimmäinen merkitys on ”kerralla päällä olevat tai jonkin muun kokonaisuuden muodostavat pukimet, pukineet, vaatekappaleet, asusteet; puku, vaatekerta, vaatetus”. Tässä ensisijaisessa merkityksessä sana esiintyy tavallisesti monikkomuodossa **vaatteet**. Harvemmin esiintyvä yksikkömuotoinen **vaate**-sana tarkoittaa yksittäistä vaatekappaletta. Useimmiten yksikkömuoto kuitenkin esiintyy yhdyssanojen osana kuten sanoissa vaatekaappi tai vaateharja. **Vaate**-sanan kolmas merkitys on **kangaskappale**. Tämän merkityksen piiriin kuuluvat sellaiset yhdyssanat kuin **alttarivaate** tai **vuodevaatteet**.

Vaatetus on kollektiivinen ilmaus, jolla viitataan yhden ihmisen yllä olevaan vaatteiden kokonaisuuteen, toisin sanoen hänen **asuunsa**. **Vaatetuksella** on vielä yleisempi **vaatettamiseen** liittyvä merkitys kuten *Nykysuomen sanakirjan*¹ esimerkissä: ”Kouluikäisten lasten vaatetus tulee nykyään kalliiksi.” **Vaate-** ja **vaatetus-**sanoja käytetään siis silloin, kun puhutaan konkreettisista, tavallisesti tekstiilimateriaalista valmistetuista tuotteista, joita ihmiset pukevut ylleen.

Englanninkielisessä kirjallisuudessa yksikkömuotoinen, kollektiivinen **clothing** vastaa lähinnä **vaatetusta**, mutta usein sen suomen-noksiin **vaatteet** sopii yhtä hyvin tai jopa paremmin. Useiden määritelmien mukaan **clothing** viittaa materiaaliseen vaatetukseen eli vaateisiin (Roach-Higgins & Eicher 1993; Sproles & Davis Burns 1994; Kaiser 1997) Näistä määritelmistä huolimatta **clothing**-sanon käyttö tutkimuskirjallisuudessa kattaa enemmän. Sitä käytetään sellaisissakin yhteyksissä, joissa suomeksi on luontevampaa puhua **pukeutumisesta** kuin vaatetuksesta. Esimerkiksi otsikko *The Social Psychology of Clothing* (Kaiser 1997) viittaa sekä vaatetukseen kollektiivisessa ja konkreettissa mielessä että pukeutumiseen laajassa ja käsitteellisessä mielessä. Materiaaliset vaatteet ovat teoksessa keskeisessä asemassa, mutta silti siinä käsitellään ulkonäköä pelkkää vaatetusta laajemmin, mihin viittaa alaotsikko *symbolic appearances in context*. Niinpä suomeksi sanotaan mieluummin, että tässä teoksessa on kysymys pukeutumisen kuin vaatetuksen sosiaalipsykologiasta.

Niin tieteellisessä tekstissä kuin yleiskielessäkin vaatteista käytetään myös monikollista sanaa **clothes**.² Sanoilla **apparel** ja **garment** on usein, mutta ei välttämättä, teollisuuteen viittaava konnotaatio (Sproles & Davis Burns 1994, 7; Kaiser 1997, 4). Niinpä niitä käytetäänkin sellaisissa sanaliitoissa kuin **apparel industry** (vaatetusteollisuus) ja **garment worker** (vaatetusalan työntekijä).

¹ Yleiskielen sanastoa tarkasteltaessa on syytä käyttää *Nykysuomen sanakirjaa* ja *Suomen kielen perussanakirjaa* rinnakkain. *Nykysuomen sanakirja* on kattavampi, mutta sen sanasto on peräisin 1930-luvulta. Nykyäänkin myynnissä olevan ja tässä käyttämäni vuoden 1996 painos perustuu vuonna 1967 ilmestyneeseen toiseen painokseen. Alunperin se ilmestyi jo vuosina 1951–1961. *Suomen kielen perussanakirja* (1996) on yhtäältä edellisen ajantasaistettu tiivistelmä. Toisaalta viidennes perussanakirjan hakusanoista on sellaisia, joita vanhemmassa teoksessa ei esiinny lainkaan. Vaate-sana on kummassakin, mutta sen merkitysten järjestys on muuttunut.

² **Clothes** esiintyy nykyenglannissa ylle puettavia vaatteita tarkoittaessa aina monikossa. Sanan yksikkömuoto **cloth** sen sijaan tarkoittaa tavallisesti kangasta. Se on vaate vain tämän artikkelin teeman eli ihmisten vaatteiden ulkopuolelle jäävässä mielessä. Siis esimerkiksi **altar cloth** on **alttarivaate**.

Puku, pukeutuminen

Puku on *Nykysuomen sanakirjan* ja *Suomen kielen perussanakirjan* mukaan ”kokonaisuuden muodostava yhden tai useamman vaatekappaleen käsittävä, tavallisesti alusvaatteiden päällä pidettävä suurimman osan vartaloa verhoava vaatetuksen osa”. Määritelmä pyrkii kattavuuteen, mutta se on silti auttamattoman puutteellinen niin yleiskiel-tä kuin käsitteellistä käyttöäkin ajatellen.

Yleiskielessä **puku**-sanaa käytetään määritelmän mukaisella tavalla. Esimerkiksi voidaan kysyä: ”Oletko tehnyt tuon puvun itse, vai löysitkö sen valmiina?” Kysymyksessä voi olla yksi- tai moniosainen puku, jossa on kuitenkin jokin yhtenäisyys, koska kysyjä ei ole kiinnostunut pelkästä hameesta tai housuista. Sen sijaan sanonta ”pojat ovat ihan miehen näköisiä, kun panevat puvun päälleen”, ei tarkoita mitä tahansa yhdistelmää vaan sitä housujen ja takin muodostamaa **miesten pukua**, joka ymmärretään **puvuksi** ilman sanaliiton alkuosaakin.

Vaikka **puku**-sanalla on tietty muodollinen konnotaatio – var-sinkin tästä miehiä tekevästä puvusta johtuen – se esiintyy myös sujuvasti sellaisissa epämuodollisissa yhteyksissä kuin **yöpuku**, **verrytelypuku** tai **uimapuku**.

Puku voi olla myös **vaatteen** synonyymi. On kuitenkin koko joukko yhteyksiä, joissa **puku**-sanalla on vakiintunut asema. Historiallisten pukujen ja roolipukujen yhteydessä käytetään yleensä mieluummin **puku**-sanaa, vaikka ei **vaatekaan** vääraltä kuulosta. Englanniksi näistä puvuista käytetään useimmiten **costume**-sanaa.

Pukeutua-verbillä on yleiskielessä erilaisia merkityksiä yhteydestä riippuen. Joku saattaa kertoa: ”Olin juuri noussut kylvystä enkä ollut vielä ehtinyt pukeutua, kun ovikello jo soi.” Kertoja ei ota tässä kantaa siihen, miten hänen olisi pitänyt pukeutua. Hänen olisi ylipäänsä pitänyt pukea jonkinlaiset vaatteet ylleen. Joskus saatetaan kysyä: ”Millainen tilaisuus se on? Pitääkö sinne pukeutua?” Silloin ymmärretään, että kysyjä haluaa neuvoja muodollisuuden asteesta. Vaihtoehtona ei ole mennä alasti.

Sanakirjamääritelmistä ja yleiskielestä ei ole paljon apua silloin, kun tarkastellaan **pukeutumista** tutkimuskohteena. *Pukeutumisen kuva* -teoksen alussa Minna Uotila esittää tutkimustehtävänsä hahmottavia kysymyksiä:

Mistä pukeutumisessa on kyse? Mistä siinä todellisuudessa, jota konkreettisemmin kutsutaan vaatekukseksi ja abstraktimmin ulkoasuksi, on

kysymys? Onko pukeutuminen dynaamista liikettä vai staattista ole-
mista vai molempia? Onko pukeutuminen teko vai esine – se on kes-
keinen kysymys. (Uotila 1994)

Vaatetus on siis konkreettinen osa pukeutumista. Pukeutuminen koko-
naisuudessaan on jotain laajempaa ja myös abstraktimpaa kuin vaate-
tus. Siteeratun teoksen alaotsikko *fenomenologis-eksistentiaalinen*
lähestyminen pukeutumiskuvien tekemiseen ja tulkintaan antaa viitteen
siitä, että Uotila paneutuu todellakin pukeutumisen abstraktiin puoleen
ja käytetään filosofista näkökulmaa.³

Englanninkielisessä kirjallisuudessa kattavin **pukeutumista** vas-
taava termi on **dress**. Mary Ellen Roach-Higgins ja Joanne Eicher
(1993) ovat ottaneet miltei lähetystehtäväkseen vakiinnuttaa tämän
termin kattamaan kaikkein laajimmin millä tahansa tavalla puetun ih-
misen **ulkonäön (appearance)**. Tehtyään työtä asian hyväksi 1960-
luvulta lähtien he ovat saaneet sanomansa tunnetuksi ja esiintyvät
määritelmien lähdeviitteissä. Jokainen tutkija näyttää silti valitsevan
oman termistönsä ja perustelee sen itse.

Laajimmassa mielessä **pukeutuminen** ja **ulkonäkö** ovat siis
käytännössä jokseenkin synonyymeja, mutta eivät täysin. **Pukeutumi-**
nen kattaa kaiken ulkonäön manipuloinnin, tapahtui se sitten vaate-
tuksella, asusteilla, koruilla, kampauksilla, tatuoinneilla tai lävistyksil-
lä. Näin ollen ainakin joissakin kulttuureissa ihminen saattaa olla pu-
keutunut, vaikka hänellä ei olisi vaatteita lainkaan. Pukeutuminen voi
olla pukeutujan, pukijan tai puvustajan **prosessi** ja **tuote**. **Ulkonäkö**
taas on sitä, miltä ihmisen fyysiset ominaisuudet ja pukeutuminen ko-
konaisuutena **näyttävät**. Kulttuuri pitää tavalla tai toisella huolen sii-
tä, että ihminen aina pukeutuu jotenkin. Vain vastasyntyneellä vauval-
la on pelkkä fyysinen ulkonäkö, ennen kuin kättilö aloittaa hänen pu-
kemisensa ajan, kulttuurin ja tavallisesti vielä sairaalan tavalla.

Muoti

Aloitetaan otsikon viimeisenkin sanan tarkastelu yleiskielestä. *Nyky-*
suomen sanakirjan mukaan **muoti** on ”jollakin elämän alalla kulloin-
kin vallalla olevan maun mukainen yleinen tapa tai käytäntö, vallitse-
va makusuunta, kuosi, tapa, tyyli; usein erikoisesti pukeutumisen alal-

³ Uotila (1994) kääntää oman käsitteensä **pukeutumisen kuva** englanniksi **image of clothing** tai **clothing image**. Tämä on sopusoinnussa sen kanssa, mistä edellä oli puhe toisin päin. Englannin kielen **clothing** on kokonaisvaltaisempi ja abstraktimpi kuin suomen kielen **vaatetus**.

la vallitsevasta muodista”. *Suomen kielen perussanakirjan* määritelmä on vähän suppeampi: ”Jonakin ajankohtana vallitseva makusuunta, suosiossa oleva tyyli, kuosi, yleinen tapa.” Määritelmät ovat oivallisia, täsmällisiä ja päteviä sekä yleiskieltä ajatellen kattavakin. Muodin tutkija kylläkin näkee ilmiön paljon monimutkaisempaan.

Vaikka **muoti** tavallisimmin liitetään nimenomaan pukeutumiseen, esimerkiksi jo Herbert Blumer (1969) aikanaan osoitti, että muoteja on niin lääketieteessä, liike-elämässä kuin politiikan doktriineisakin. *Helsingin Sanomien* otsikko 1.10.1999 ”Optiot ovat jäämässä jo pois muodista” on hyvä esimerkiksi **muoti**-sanankäytöstä. Se muistuttaa siitä, että muoteja – merkityksessä vallalla oleva tai suosittu käytäntö – esiintyy kaikilla elämänaloilla.

George Sproles ja Leslie Davis Burns (1994, 1–5) ovat koonneet eri lähteistä **fashion**-termin määritelmiä. Samoin kuin suomalaiset sanakirjat nämäkään määritelmät eivät rajaa muotia pelkästään pukeutumisen alalle. Sprolesia ja Davis Burnsia mukaillen voidaan todeta, että pukeutumisen kohdalla muoti on **tuote**. Se ilmenee vaatteissa ja muissa ihmisen ulkonäön osissa. Muoti on myös **prosessi**; se on ajallinen ilmiö, joka omaksutaan ja hylätään. Muodin hyväksyminen perustuu siihen, missä määrin kuluttajat pitävät sitä sosiaalisesti merkittävänä. Muodit leviävät eri tahdissa, mutta kaikki ihmiset eivät koskaan omaksu kaikkia muoteja. Siinä mielessä muoti on kuitenkin sosiaalisesti kollektiivinen ilmiö, että se ainakin jossain määrin koskee monia ihmisiä. Kukaan ei voi olla yksin muodikas, vaikka yksilö voi olla muotia johtavassa asemassa. Usein jokin sosiaaliryhmä omaksuu tietyn muodin, josta se saattaa levitä muihinkin ryhmiin.

Muodin käsitettä laajasti tarkastellen sen teemoja voidaan tiivistää myös toisin (ks. Koskennurmi-Sivonen 1998, 7–8, 20–30). **Ajallisuus** ja **muutos** ovat muodissa keskeisiä ominaisuuksia. Ne ovat niin ilmeisiä, että monien ihmisten mielissä muoti kiteytyy nimenomaan muutokseen. Muoti on jotain uutta. Se ei kuitenkaan ole välttämättä uutta siinä mielessä, että olisi luotu jotain ratkaisevasti erilaista. Kyy-nisimpien näkemysten mukaan (esim. Barthes 1983) muoti ei juuri koskaan tarjoa mitään uutta vaan kierrättää loputtomasti vanhoja ideoita. Muutos on nähty myös niin nopeatempoisena, että se on rinnastettu päivänkorenon lyhytikäisyyteen, kuten Gilles Lipovetsky (1987) teoksen nimessä *L’empire de l’éphémère*.⁴ Tämä on kuitenkin

⁴ *L’empire de l’éphémère* on otsikoitu englanninkielisessä käännöksessä *The empire of fashion*. Ranskan kielen sana **éphémère** tarkoittaa substantiivina kirjaimellisesti **päivänkorentoa**. Adjektiivina se liittyy vastaavasti johonkin vain päivän elävään

metaforinen ja kärjistävä ilmaus, jos puhutaan muodista yleisesti. Todella ohikiitävä ilmiö on pikemminkin **muotioikku**, **fad**, jolle ei ole oikein hyvää ja osuvaa suomennosta. Tosin jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että myöhäismodernissa ajassa tämä erottelu on käynyt epämääräiseksi (Kaiser, Nagasawa & Hutton 1995).

Esteettisyys, merkityksessä yksilön tai ryhmän käsitys itsensä estetisoinnista, kuuluu muotiin. Vaikka muodin kuluttamisessa usein on kysymys ajan kauneushanteiden tavoittelusta, muoti on aina saanut kritiikkiä myös rumuudesta. Oscar Wilden mukaan muoti on niin sietämätön rumuuden muoto, että se täytyy vaihtaa pari kertaa vuodessa (sit. Finkelstein 1996). Vaikka muutoksiin saattaa liittyä irrationaalisia ja väkinäisiä piirteitä, silti esimerkiksi Elizabeth Wilson (1985, 8) korostaa sitä, että muoti tarjoaa välineen esteettisille makukokeiluille.

Muoti on **yksilöllisyyden** foorumi. Tätä väitettä saattaa olla vaikea hyväksyä, varsinkin jos näkee jonkin ajan vallitsevan tarjonnan yksipuolisena ja oman maun vastaisena. Yksilöllisyyden mahdollisuus, ja ehkä myös suhteellisuus, tulee selvemmäksi, jos ajatellaan sellaista pukeutumista, mikä ei ole muotia. Jos pukeutumista määrää jäykkä traditio, univormu tai muu yksilön ulkopuolelta määrätty sääntö, se ei salli yksilöllisyyttä samassa mielessä kuin muoti. Vaikka puhutaan muotidiktatoreista ja muodin orjista, yksilöllä on kuitenkin pitkälle menevä mahdollisuus hyväksyä tai hylätä se, mitä tarjotaan muodiksi.

Muoti tarjoaa ihmisille mahdollisuuden rakentaa ja ylläpitää **identiteettiään**, sekä yksilö- että ryhmäidentiteettiään. Tähän identiteettityöhön liittyy monenlaista **ambivalenssia**, ”ollako vai eikö olla”-tuntemuksia, joihin myös voidaan vastata muodilla. Sekä identiteetin että ambivalenssin kohdalla voitaisiin sanoa, että ylipäänsä pukeutessaan ihminen tietoisesti tai tiedostamattaan käsittelee identiteettiään ja ambivalenssejaan. Esimerkiksi Fred Davis (1992) pitää muodin **moniselitteisyyttä (ambiguity)** ja ihmisen ambivalenssia sellaisena ilmiöparina, joka juuri ylläpitää muodin mekanismia.

Sekä pukeutuminen että muoti on käsitteellistetty myös **kommunikaatioksi**. Kommunikaatio perustuu eräänlaiseen koodijärjestelmään, jota kommunikoivat osapuolet osaavat tulkita. Umberto Ecoa (1976, 214) mukaillen voisi sanoa, että muodin kohdalla on kyse heikosta koodista. Toisin sanoen muodin kommunikaatioaspekti liittyy

tai kestävään. Kuvainnollisessa mielessä sitä käytetään mistä tahansa hyvin lyhytkestoisesta asiasta. Lipovetsky on käyttänyt tätä kuvainnollisuutta tavalla, joka puuttuu englanninkielisestä käännöksestä.

sen moniselitteisyyteen ja muuttuvuuteen. Esimerkkinä vahvasta koodista ja selkeästä tulkittavuudesta voisi mainita armeijan univormun ja arvomerkit, joiden on tarkoitus viestiä yksiselitteisesti tulkittava asia.

Muodin teemoihin voidaan vielä lukea **seksuaalisuus**, mikä monissa muotinäytöksissä ja -lehdissä näyttäytyy keinotekoisena korostetuna ominaisuutena ja räikeänä huomion herättäjänä. Sen latentti läsnäolo käyttömuodissa sen sijaan saattaa olla hillittyä ja silti samalla vivahteikkaampaa. **Rotu, etnisyys ja sosiaalinen sukupuolirooli (gender)** kuuluvat niin ikään muodin käyttövoimiin, mutta niiden osuus on hyvinkin vaihteleva eri kulttuureissa myös ns. länsimaisen kulttuurin piirissä.

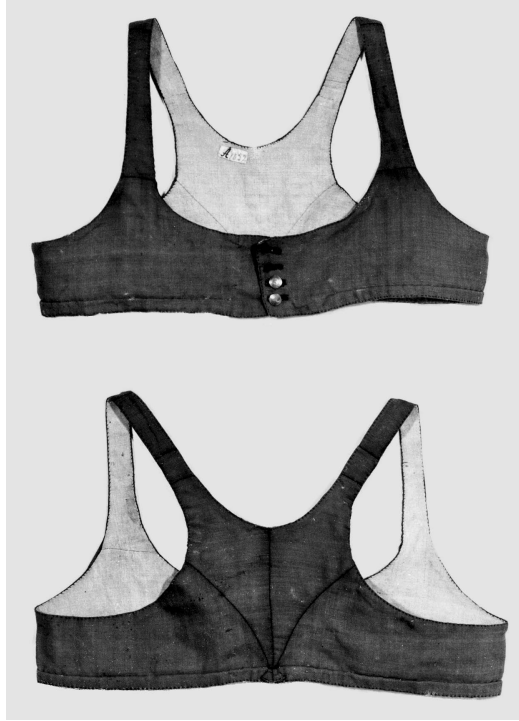
Muoti kääntyy englanniksi vaivattomasti **fashion**. Toisin päin kääntäminen ei ole aivan yhtä suoraviivaista, mikä johtuu **fashion**-sanan muista merkityksistä. Myös pukeutumismuodin yhteydessä englannissa **fashion**-sanaa käytetään useammin ja väljemmin kuin suomen **muoti**-sanaa.⁵

Ilmiöiden ja käsitteiden ero ja erottamattomuus

Monet tutkijat väittävät, että pukeutumistyylien nopea muuttuminen, eli siis muoti, alkoi Euroopassa 1300-luvun puolivälin jälkeen (Wilson 1985; Steele 1988; Breward 1995). Tämän ajattelun mukaan sitä ennen ihmiset olivat pukeutuneet, mutta vaatteet, kampaukset, asusteet säilyivät pitkiä aikoja muuttumattomina. Oli siis vain pukeutumista mutta ei muotia. Viime aikoihin saakka on ajateltu samoin myös muista kuin ns. länsimaisista kulttuureista, joissa paikallinen traditio säätelee pukeutumista ja pitää sen länsimaisittain ajatellen pitkään muuttumattomana.

Tutkijoilla on ollut tapana erottaa myös eurooppalaiset kansanpuvut muotipuvusta. Yksinkertaistettuna vastakohtaisuuden voi kiteyttää siten, että muotipuku muuttuu nopeasti ajan kuluessa mutta vaihtelee vähän alueellisesti. Kansanpuku taas muuttuu hitaasti mutta vaihtelee suuresti alueittain. (Lönnqvist 1978, 24) Kuitenkin suomalaisissa kansanpuvuissa on nähtävissä muotipuvun vaikutusta. Kiinteästi istuva liivi ja erillinen hame länsisuomalaisen naisen kansanpuvussa ja nykyisissä kansallispuvuissa ovat renessanssajan (1500-luvun alkupuolen) muotipuvun peruja. Vataavasti kansannaisen lyhyt röijy 1820–1830-luvuilla on vuosisadan alun lyhytmiehustaisen muodin vaikutusta. (Lönnqvist 1974; Lehtinen & Sihvo 1984)

⁵ **Fashion**-sanan etymologiasta ks. Barnard (1996, 7–8).

Kuva 1. Kansanpukua on pidetty erilaisena pukeutumisen muotona kuin muotia. Rintojen alapuolelle lyhentynyt hämäläisen kansannaisen liivi kuitenkin osoittaa, että lyhytmiehustainen empiremuoti ulotti vaikutuksensa myös kansanpukuun. (Kansallismuseo A 1852)

Baizerman, Eicher ja Cerny ottivat 1993 esiin Eurooppa-keskeisen vääristymän ei-länsimaisten kansojen pukeutumisen tutkimuksessa. Muotipuvun ja kansanomaisen puvun, muotipuvun ja univormun (Craik 1994) sekä länsimaisen muodin ja ei-länsimaisen pukeutumisen (Ko 1997; Niessen 2003) erottelun kritiikki jatkuu edelleenkin, sillä monet tutkijat katsovat, että länsimainen muoti on vain yksi muotisysteemi, muuttumisen mekanismi, muiden muotisysteemien joukossa. Dorothy Kon (1997) esimerkkitapaus Euroopan ja länsimaiden ulkopuolelta on Kiina. Hän kritikoi tapaa, jolla eurooppalaiset ovat eri aikoina kertoneet Kiinasta. Lännestä tulleilta kävijöiltä on puuttunut herkkyyttä nähdä kiinalaisten pukeutumisessa muutoksia ja muita mekanismeja, jotka toimivat kuten muoti. Koska Kiinassa ei ole havaittu nopeaa muutosta, on ajateltu, että siellä ei ole muotia vaan (muuttumaton) kiinalainen **puku (costume)**. Tämä **muoti** versus **puku**-ajattelu on erottanut eurooppalaiset kiinalaisista visuaalisesti, ja se on ikään kuin asettanut heidät eri kohtiin lineaarisen ajan jatkumolla.

Myös Craik (1994) haluaa hävittää **muodin** ja (jähhettyneen) **puvun (costume)** välisen erottelun. Hän myöntää, että kaikkea **vaate-tusta (clothing)** ei voi pitää muotina. Kuitenkin hän mieluummin ko-

rosta sitä näkökohtaa, että kaikki puvut ovat saaneet piirteitä jonkin ajan muodista, olivatpa nämä puvut sitten univormuja, kansanpukuja tai ei-länsimaisia pukuja. Niin tosi kuin tämä väite onkin – ja samahan todettiin edellä suomalaisten kansanpukujen yhteydessä – jo selittäessään näkemystään Craik tarvitsee muodin, puvun ja vaatetuksen käsitteitä. Jos ero halutaan todella häivyttää, mikä käsite jää jäljelle?

Joanne Eicher ja Barbara Sumberg (1999) ovat myös kiinnittäneet huomiota etnisen pukeutumisen ja muodin suhteeseen. He ovat sitä mieltä, että etnisestä pukeutumisesta ei voi puhua ilman muodin käsitettä, koska ne ovat kytköksissä keskenään. He korostavat sitä, että vaatus, pukeutuminen ja muoti eivät silti ole synonyymejä. He vieläpä tekevät eroja muodin käsitteen sisällä. Nykyisen liikkuvuuden, ylikansallisten aikakauslehtien ja televisiokanavien aikana suurinta osaa maapallon ihmisistä yhdistää ns. länsimainen muoti. Eicher ja Sumberg kuitenkin kyseenalaistavat **länsimainen**-sanana soveltuvuuden tähän yhteyteen. Tilalle he ehdottavat **maailmanmuotia (world fashion)** tai **kosmopoliittista muotia (cosmopolitan fashion)**. Esimerkiksi miesten puvun, farkkujen, college- ja t-paitojen sekä lenkkareiden käyttö on levinnyt kaikkiin maanosiin ja jokseenkin kaikkiin maihin, joten niitä ei voi todellakaan pitää vain länsimaisten ihmisten pukeutumistyyleinä. Näin ollen **maailmanmuoti** tarkoittaisi jonakin aikana yleisesti levinneitä pukeutumistyyliä, joita tavalliset ihmiset käyttävät eri puolilla maailmaa ja jotka eivät ole huippumuotia.

Globalisoitumisen myötä levinneitä samanlaisia pukeutumistyyliä ei kukaan kiellä, mutta Eicherin ja Sumbergin näkemystä maailmanmuodista on jo kritikoitu (Niessen 2003; Akou 2003). Ongelma on nimittäin siinä, että he tunnustavat vain yhden maailmanmuodin, joka on kuitenkin alkuperältään länsimainen. Akou tuo esille sen, että nykyään **maailmanmuoteja** on useita, ja ne eivät ole kaikki alkujaan länsimaisia vaan liittyvät eri makrokulttuureihin. Esimerkiksi eri puolilla maailmaa pakolaisina elävät somalialaiset käyttävät vaatteita, jotka kuuluvat arabialais-islamilaiseen makrokulttuuriin. Muodit syntyvät Lähi-idässä ja leviävät sieltä ympäri maailman. (Akou 2003; Koskenurmi-Sivonen, Koivula & Maijala 2003)

Eicher ja Sumberg (1999) pitävät etnistä pukua maailmanmuodin vastakohtana; se erottaa tietyn etnisen ryhmän muista ryhmistä ja on usein traditionaalinen. Juuri tämä traditionaalisuus saattaa herättää stereotyyppisen mielikuvan, että se ei koskaan muutu. Itse asiassa nykyään muutokset etnistä, kulttuurista tai uskonnollista alkuperää korostavassa pukeutumisessa saattavat olla hyvinkin nopeita. Lisäksi

jonkin kulttuurin linssien läpi katsottuna on vaikea päätellä, mikä edes on etnistä pukeutumista ja mikä on toisen makrokulttuurin tai pienyhteisön eli mikrokulttuurin muotia, sillä käytännössä nämä sekottuvat toisiinsa. (Akou 2003; Koskennurmi-Sivonen ym. 2003)

Kuva 2. Kaksi maailmanmuotia vai muotivaatteet ja uskonnollinen vaate? Pitkä hame edustaa länsimaista maailmanmuotia, mutta se sopisi myös arabialais-islamilaiseen maailmanmuotiin. Somalialaisnaisen *jilbād* on monisyinen sekoitus afrikkalais-arabialaista pukeutumista. Se ei ollut perinteinen eikä yleisesti käytetty asu Somaliassa ennen sisällissotaa, mutta nyt sitä käytetään niin Yhdysvalloissa kuin Euroopassakin. Se ilmaisee etnisyyttä ja uskonnollisuutta, ja siinä ilmenee muotien vaihtelua. (Valokuva H. Sivonen)

Puolustettavaa ja varmaan myös todellisuutta vastaavaa on, jos nähdään tarkkojen rajojen ongelmallisuus, ilmiöiden osittainen päällekkäisyys ja länsimainen vääristymä, sen sijaan että nostettaisiin esimerkiksi muoti yläkäsitteeksi, koska kaikki muuttuu ja on yhteydessä johonkin muotiin. Hedelmällisempää on problematisoida käsitteitä ja määritellä oma suhde niihin kuin sulauttaa niitä synonyymeiksi tai häivyttää jokin käsite kokonaan.

Edellä kuvatun valossa saattaa näyttää siltä, että nykyinen tutkimus korostaa käsitteiden monimutkaisuutta ja päällekkäisyyttä sil-

loinkin, kun ne eivät sentään aivan liukene toisiinsa. Tämä on vain yksi puoli tutkitusta ilmiöstä ja käsitevyyhdistä. Niissä tutkimuksissa, joihin juuri tässä edellä olen viitannut, on nimittäin ollut kyse sellaisesta pukeutumisesta ja sellaisista vaatteista, joita ei (ainakaan länsimaaisissa) muotinäytöksissä nähdä, joiden suunnittelijoita ei tunneta ja joilla ei ole vakiintuneita ja organisoituneita etujärjestöjä mutta jotka silti muuttuvat, saavuttavat suosion ja väistyvät taas uuden tieltä.

Toisenlaista muotia ja toisenlaista käsitteiden määrittelyä edustaa Yuniya Kawamura (tulossa 2004). Hänen tutkimuskohteenaan ovat Pariisissa menestyneet japanilaiset muodinluojat. Kawamura tekee selvän eron vaatteiden (clothing) ja muodin (fashion) välille. Hän korostaa eroa seuraavilla vastakkainasetteluilla: Vaatteet ovat materiaalista tuotantoa; muoti on symbolista tuotantoa. Vaatteet ovat käsin kosketeltavia; muoti on käsinkoskemattomaa (immateriaalia). Vaatteet ovat välttämättömiä; muoti on ylimääräistä. Vaatteilla on hyötyfunktio; muodilla on statusfunktio. Vaatteita on kaikissa yhteiskunnissa ja kulttuureissa; muoti rakennetaan institutionaalisesti ja levitetään kulttuurisesti. Muotisysteemi⁶ toimii siten, että vaatteet muuttuvat muodiksi ja muoti ilmenee vaatteissa.

Kawamura (mt.) lähestyy muotia ja vaatteita suunnittelijan ja organisaatioiden näkökulmasta. Hänen tutkimuksensa ja muotikäsitteensä ovat aivan erityisesti länsimaista ja vieläpä Pariisi-keskeistä muotia korostavia, vaikka hän tutkiikin japanilaisia suunnittelijoita. Tutkimuskohde ei ehkä kuitenkaan yksin selitä hänen suhdettaan käsitteistöön. Hän näyttää olevan suorastaan harmistunut käsitteiden moninaisuudesta ja sekaannuksesta. Hänen keskeiset käsitteensä ovat vain muoti (fashion) ja vaatteet (clothing). Kaikki muut tämänkin artikkelin alussa mainitut vaatteita ja pukeutumista koskevat lähikäsitteet hän niputtaa clothing-käsitteen alaisuuteen.⁷

⁶ Monet tutkijat (ks. s. 8 tässä teoksessa) ovat käyttäneet muotisysteemi-käsitettä enemmän ja vähemmän tarkasti määriteltynä. Parhaiten se tunnetaan Barthesin teoksen nimestä *The Fashion System* (1983; alunperin julkaistu ranskaksi *Système de la Mode* 1967). Kawamuran käsitteistössä muotisysteemi tarkoitetaan eri asiaa kuin Barthesilla. Kawamuran muotisysteemi koostuu siitä ammattitoimijoiden joukosta, jotka ovat hyvin organisoituneet, käyttävät valtaansa ja tekevät vaatteista muotia. Tähän joukkoon kuuluvat mm. suunnittelijat, muotinäytösten järjestäjät, erilaiset portinvartijat ja muotialan järjestöt.

⁷ Kawamuran halua tehdä ero muodin ja vaatteiden välillä sekä innostus varsinkin muodin teoreettiseen pohdiskeluun tulee selväksi siinä, että tässä siteerattu Pariisissa vaikuttavien japanilaissuunnittelijoiden tutkimus on poikanut toisenkin teoksen. *Fashion-ology* ilmestyy Bergiltä syyskesällä 2004.

Vaikka Kawamura toki myöntää sen, että vaatteista viime kädessä tulee muotia vasta, jos niitä ostetaan ja käytetään, laajojen ihmisjoukkojen ”tavallisilla” vaatteilla ei ole keskeistä asemaa tässä käsitteitä ja näkökulmia tiivistävässä katsannossa. Näyttää siltä, että tutkimuksen heiluri liikahtaa toiseen suuntaan ja että tutkimusmuotien määrä ja tahti eivät jää jälkeen vaatemuodeista.

Tutkijat saattavat siis haluta profiloitua vaatetuksen, pukeutumisen tai muodin tutkijoiksi. Tai ainakin kussakin tutkimuksessa kirjoittajan on valittava näkökulmansa ja siihen sopivat käsitteet. Tiukka rajanveto ei kuitenkaan ole välttämätöntä, ainakaan se ei ole kovin helppoa. Rajaaminen ja ”puhtaasti” muotiin keskittyminen kävi vaikeaksi suomalaista muotialonkia koskevassa tutkimuksessani (Koskennurmi-Sivonen 1998). Alustava ajatukseni siitä, että *Fashion*-luvussa viitaisiin vain muotia koskevaan tutkimuskirjallisuuteen, osoittautui pian mahdottomaksi. Pukeutuminen ja muodin erottamattomuus näytti ainakin siinä kohdassa tosiasialta, jonka kanssa piti tulla toimeen. Oman tekstini painotuksen saatoinkin silti asettaa tutkimuskohteelle uskollisena muodin puolelle.

Samantapainen painotuksen suunta ja selkeän erottelun vaikeus näkyy Malcom Barnardin (1996) kirjassa *Fashion as Communication*. Pääotsikkoon on valittu pelkkä **muoti**, mutta useimmissa väliotsikoissa se esiintyy rinnan **vaatetuksen** kanssa (fashion and clothing). Toisinaan näyttääkin siltä, että tutkijan suhde muodin käsitteeseen on samankaltainen kuin tavallisen pukeutujan suhde muotiin. Georg Simmel (1986) nimittäin toi jo 1900-luvun alussa esiin sen, miten vaikea muotia on välttää.

Tarkoituksellisen epämoderni ihminen ottaa vaarin muodista siinä missä muotipellekin; he jäsentävät sen vain eri kategorioihin: jälkimmäinen liioittelee sitä, edellinen kieltää sen. (Simmel 1986, 50)

Samaan tapaan kuin ihmiset eivät voi halutessaankaan täysin välttää muotia, pukeutumisen tutkijakaan ei pääse muodin käsitettä pakoon. Muodin tutkija joutuu lukemaan pukeutumiskirjallisuutta laajasti ja sama pätee päinvastoin, koska useimpien tutkijoiden käsitteet liukuvat ja hyväkään otsikko ei kerro sisällön kokonaisuutta.⁸

⁸ 21– 22.9.2000 Tukholmassa järjestetyssä Kläder, kropp & identitet -konferenssissa esiintyi tunnettuja englanninkielisiä tutkijoita, joiden puheistaan oli helppo huomata, että **fashion** edusti heille laajaa pukeutumisen ja vaatetuksen yläkäsitettä. Välillä he kuitenkin täydensivät puhettaan sanomalla ”fashion...or dress” tai ”fashion and dress”, mikä saattoi johtua siitä, että he huomasivat, kuinka pohjoismainen kullijakunta ymmärsi **fashion**-termin suppeammin. Elizabeth Wilson (21.9.2000) kertoi

Tutkimuksen noususuhdanne

Pukeutumisen, vaatetuksen, muodin, ulkonäön ja kulttuurisen ihmisruumiin tutkimus on kokenut 1990-luvulla merkittävän nousun. Vuonna 1991 Valerie Steele kirjoitti artikkelin *The F-Word*, jossa hän käsiteli sekä yliopistoväen huonoa pukeutumista että muodin väheksyntää tutkimuskohteena. Kaikessa lyhykäisyydessään artikkelin otsikko viittaa siihen, että muoti (fashion) on akateemisissa piireissä kuin toinen kielletty f:llä alkava ruma sana, josta sopii puhua enintään alkukirjaimella. Pukeutuminen, vaatteet ja ennen kaikkea muoti on liitetty materiaalisuuteen ja pinnallisuuteen, minkä on katsottu olevan vähempiarvoista kuin abstraktimmat ja näin ollen myös henkevämmät tutkimuskohteet. Muodin ja pukeutumisen historiaa koskevaa kirjallisuutta on kyllä julkaistu varsinkin Englannissa erittäin runsaasti vuosikymmenien ajan, mutta teoreettista pukeutumiskirjallisuutta on ilmestynyt harvakseltaan ennen 1990-lukua.

Yliopistoväen pukeutuminen on tuskin Yhdysvalloissa sen paremmin kuin Suomessakaan kohentunut ratkaisevasti 1990-luvulla, mutta suhtautuminen tutkimukseen on muuttunut selvästi. Pukeutumisen tutkimus kaikkine mahdollisine linjanvetoineen kiinnostaa monien tieteenalojen edustajia. Tämän voi parhaiten havaita lukemalla kirjoittajien esittelyjä aikakausjulkaisusta *Fashion Theory – The Journal of Dress, Body and Culture*. Sen ensimmäisessä numerossa 1997 päätoimittaja Valerie Steele saattoi tyytyväisenä esitellä muodin – entisen ”ruman sanan” – laajana poikkitieteellisenä tutkimusalueena, joka oli saanut ensimmäisen oman tieteellisen aikakausjulkaisunsa.

Samaan aikaan kun brittiläis-yhdysvaltalainen kustantaja Berg Publishers alkoi julkaista *Fashion Theory* -lehteä, se alkoi kustantaa myös runsaasti alan kirjallisuutta *Dress, Body Culture* -sarjassa. Kysynnän ja tarjonnan onnistunut kohtaaminen näkyy muun muassa siinä, että vuoden 2000 alussa Berg aloitti myös tätä sarjaa koskevan *Fashion and Dress* -luettelon julkaisemisen. Vielä yksi merkki tutkimusalan kypsään ikään ehtimisestä on se, että mainitussa sarjassa on ilmestynyt vuonna 2003 kaksi pukeutumisen ja muodin tutkimuksen menneisyyttä valottavaa teosta. Toinen on artikkelikokoelma *Fashion Foundations. Early Writings on Fashion and Dress* (Johnson, Toronto & Eicher 2003) ja toinen monografia *Fashion Classics from Carlyle to Barthes*, jonka alussa Carter (2003) kirjoittaa:

lisäksi havainneensa, kuinka joillekin ihmisille muodin ja vaatetuksen erottelu on moraalisen eron tekemistä: muoti on paha; vaate on hyvä.

Enemmän tai myöhemmin, kun mikä tahansa tutkimusala kehittää riittävän kriittisen massan, se alkaa tarkastella itseään. Tarkemmin sanoen se alkaa tulla tietoiseksi niistä malleista, jotka koskevat sen kiinnostuksen kohteita, jännitteitä ja älyllistä asennoitumista. Ala tulee tietoiseksi historiastaan.

Berg ei kuitenkaan ole ainoa aktivoitunut toimija tällä alalla. Myös muut suuret angloamerikkalaiset kustantamot, esimerkiksi Fairchild, Routledge ja Sage, ovat samalla asialla. Näistä viimeksi mainittu alkoi jo vuonna 1995 julkaista *Body & Society* -lehteä. Nimikin kertoo, että kysymyksessä on ruumiin ja ruumiillisuuden tutkimus. Tämä teema liittyy laajasti ajateltuna pukeutumisen tutkimukseen. Pohtiessaan ruumiin kulttuuria ja estetiikkaa Ossi Naukkarinen (1999) sanoo: ”Emme ole ihmisiä ilman verkostoa, johon ruumis solmiutuu.” Vaatteet ovatkin lähimpänä kaikista niistä esineverkostoista, joiden kanssa ja avulla ihmiset elävät. Mutta laajemmin on kysymys minän ja maailman suhteesta, olemisesta ja liikkumisesta tilassa (ks. Saarikangas 1999).

Vaatekirjan teemat

Vaatekirjan artikkeleissa vaatetuksen, pukeutumisen ja muodin teemoja käsitellään erilaisiin tutkimustraditioihin liittyneinä. Kirjoittajat tarkentavat määritelmiä omista taustatieteistään ja tutkimushankkeistaan käsin. Luvussa 2 katsotaan vaatetusta, vaatetusfilosofiaa ja vaate-tussuunnittelun filosofiaa alan opetuksen ja tutkimuksen näköalapaikalta. Luvussa 3 tarkastellaan kuluttajaekonomisesta näkökulmasta sitä, miten vaatteita hankitaan, käytetään ja poistetaan. Luvuissa 4–7 käsitellään yksilöllistä vaatetta tilakokemuksena, taide-elämyksen innoittamana omana vaatteena, muotitaiteilijan ja ompelijan esteettisenä tuotteena sekä työhuoneella että näkyvänä osana kulttuuria. Nämä luvut liittyvät yhteen siten, että edellisen teemat valuvat yli seuraavaan; abstraktista kokemuksesta siirrytään kohti konkreettista vaateen tekemistä. Luvut 8 ja 9 liittyvät niin ikään vaateen tekemiseen. Niissä valotetaan vaatetuksen yhden teknisen perustan, kaavoituksen, tutkimusta. Lukujen 10 ja 11 näkökulma on kansankulttuurin tutkimuksessa ja menneissä ajoissa: Pukeutumisvinkit ja muotiuutiset näyttäytyvät lehden palstoilla ja asusteet museoiden kätköissä. Luvut 12 ja 13 perustuvat tutkielmiin, joissa on tarkasteltu jokapäiväistä pukeutumista nyky-Suomessa. Teos päättyy luvuissa 14 ja 15 teatteripuvustukseen – arjesta irrottavaan illuusion.

Lähteet

- Akou, H. 2003. *Ethnic Dress? Understanding Somalis in Minneapolis-St. Paul*. Esitys International Textile and Apparel Associationin konferenssissa. Savannah, Georgia, USA. 8–11.11. 2003.
- Baizerman, S., Eicher, J. & Cerny, C. 1993. Eurocentrism in the Study of Ethnic Dress. *Dress* Vol. 20, 19–32.
- Barnard, M. 1996. *Fashion as Communication*. London: Routledge.
- Barthes, R. 1983. *The Fashion System*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Blumer, H. 1969. Fashion: From Class Differentiation to Collective Selection. *The Sociological Quarterly* 10 (3), 275–291.
- Body & Society*. 1995 1 (1).
- Beward, C. 1995. *The Culture of Fashion. A new history of fashionable dress*. Manchester: Manchester University Press.
- Carter, M. 2003. *Fashion Classics from Carlyle to Barthes*. Oxford: Berg.
- Craik, J. 1994. *The Face of Fashion. Cultural Studies in Fashion*. London: Routledge.
- Davis, F. 1992. *Fashion, Culture, and Identity*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Eco, U. 1976. *A Theory of Semiotics*. London The Macmillan Press.
- Eicher, J. and Sumberg, B. 1999. World Fashion, Ethnic and National Dress. Teoksessa Eicher, J. (toim.) *Dress and Ethnicity. Change Across Space and Time*. Oxford: Berg, 295–306.
- Fashion Theory. The Journal of Dress, Body & Culture*. 1997. 1 (1).
- Finkelstein, J. 1996. *After a Fashion*. Carlton South: Melbourne University Press.
- Helsingin Sanomat* 1.10.1999.
- Johnson, K., Torntore, S. & Eicher, J. (toim.) 2003. *Fashion Foundations. Early Writings on Fashion and Dress*. Oxford: Berg.
- Kaiser, S., Nagasawa, R. & Hutton, S. 1995. Construction of An SI Theory of Fashion: Part 1. Ambivalence and Change. *Clothing and Textiles Research Journal* 13 (3), 1–12.
- Kaiser, S. 1997. *The Social Psychology of Clothing. Symbolic appearances in context*. New York: Fairchild.
- Kawamura, Y. Tulossa 2004. *The Japanese Revolution in Paris Fashion*. Oxford: Berg.
- Ko, D. 1997. Bondage in Time: Footbinding and Fashion Theory. *Fashion Theory* 1 (1), 3–28.

- Koskennurmi-Sivonen, R. 1998. *Creating a Unique Dress – A Study of Riitta Immonen’s Creations in the Finnish Fashion House Tradition*. Helsinki: Akatiimi.
- Koskennurmi-Sivonen, R., Koivula, J. & Maijala, S. 2003. *United Fashions – Making a Muslim Appearance in Finland*. Esitys Making an Appearance – fashion, body and consumption -konferenssissa. Brisbane, Queensland, Australia, 10–13.7.2003.
- Lehtinen, I. & Sihvo, P. 1984. *Rahwaan puku*. Helsinki: Museovirasto.
- Lipovetsky, G. 1987. *L’empire de l’éphémère*. Paris: Gallimard.
- Lönnqvist, B. 1978. *Kansanpuku ja kansallispuku*. Helsinki: Otava.
- Naukkarinen, O. 1999. Ruumiin kulttuuri ja estetiikka. *Synteesi* 18 (3), 37–43.
- Niessen, S. (2003). Three Scenarios from Batak Clothing History: Designing Participation in the Global Fashion Trajectory. Teoksessa Niessen, S., Leshkovich, A. M. & Jones, C. (toim.) *Reorienting Fashion: The Globalization of Asian Dress*. Oxford: Berg, 49–78.
- Nyky-suomen sanakirja*, 1996 (1967). Porvoo: WSOY.
- Roach-Higgins, M. & Eicher, J. 1993. Dress and Identity. Teoksessa Lennon, S. & Davis Burns L. (toim.) *Social Science Aspects of Dress: New Directions. ITAA Special Publications # 5*. Monument, CO: International Textile and apparel Association, 29–38.
- Saarikangas, K. 1999. Siirtymisiä, kohtaamisia ja aistimuksia. *Synteesi* 18 (3), 26–36.
- Simmel, G. 1986 (1905). *Muodin filosofia*. Helsinki: Odessa.
- Sproles, G. & Davis Burns, L. 1994. *Changing Appearances. Understanding Dress in Contemporary Society*. New York: Fairchild.
- Steele, V. 1988. *Paris Fashion. A Cultural History*. New York: Oxford University Press.
- Steele, V. 1991. The F-Word. *Lingua Franca: the review of academic life* 1 (4), 17–20.
- Suomen kielen perussanakirja*. 1996. Helsinki: Edita.
- Uotila, M. 1994. *Pukeutumisen kuva. Fenomenologis-eksistentiaalinen lähestyminen pukeutumiskuvien tekemiseen ja tulkintaan*. Helsingin yliopisto. Käsityötieteen väitöskirja.
- Wilson, E. 1985. *Adorned in Dreams. Fashion and Modernity*. London: Vigaro.
- Wilson, E. 21.9.2000. *Theorizing Dress for the Twenty-First Century*. Esitelmä. Dress, Body and Identity -konferenssi. Nordiska museet, Tukholma.